

Város- és családtörténet – az aranykor igézetében

Ambrus Lajos: *Városterkép*

Kortárs Kiadó, 2019

Az élet elsősorban hozzáállás kérdése.

„Egyébként a szőlőműves szabad ember: a szőlő rendkívüli függetlenséget és önbecsülést ad. És szelídséget. Nem nyomulsz, nem veszel részt fölösleges dolgokban, mert tudod, hogy az energiáidnak hol a helyük. Kimégy a szőlőhegyre, amit te plántáltál, te hoztál létre, és észrevétlenül egészen más dimenzióba lépsz át. Ott minden más, akár egy ontológiai költeményben. Tágasabb a természet, tágabb a világ, fönt vagy a hegyen; éneklő madarak, lélegző növények – mind-mind segít téged. Kikapcsol, ötleteket ad, tisztábban, mélyebben látsz, jobban érzékeled saját külső és belső határaidat. Ettől lesz jobb és mélyebb, amit csinálsz. [...] Tudnod kell: szőlőt művelni nehéz, az ember sokat kínlódik és nyúglódik, sikerei mellett vannak bukásai is. [...] Teremtő bizonytalanságban élsz, csak hogy a szőlőműves mindezt tudja és érti. Most pincédben a must – végzi a dolgát, hogy borra lényegüljön. [...] A nagy átváltozás abban a rendben történik, mint amikor minden a helyén van. Helyén a must, fejtés előtt a bor – mint egykor az ember, az istenek, a dolgok, az egész szaturnuszi világ. Mint valami kis védett szigeten, úgy készül minden, hogy sikeresen mutassa föl az Aranykor elfeledett derűjét.”

Lírai önvallomás a 21. századból. Ambrus Lajos íróé – és legalább annyira a borkészítő szőlőművesé. Mindkét láb elengedhetetlen az egyensúly fenntartásához. Gondolkodóként a tradicionalista iskola követője, gazdaként a teória gyakorlati megvalósításának kísérője. Évtizedek óta igyekszik a szellem és a személyes példa erejével hirdetni a megtartó hagyomá-

nyokba kapaszkodó életfelfogását. Megvilágító ihlető forrása Hamvas Béla, közelebbről *A bor filozófiája*. Felismerése, hogy lakhelye, Egyházashetye, a Kis-Somlyó közvetlen szomszédságában kincsek forrása, elízium – ebben a tekintetben, kis megszorítás, az élők boldogságának kitüntetett helyszíne –, ahol – hamvasi osztályozással – a borok legkiválóbbika, a somlai terem. És a bor szellem és kultúra. Az írás ennek médiuma.

Mi tapad hozzá?

Szolid, békés fundamentalizmus például. Hit abban, hogy az élet alapvetései szent könyvekbe rögzítettek, örök érvényűek. A régi, patriarchális élet és erkölcs hatálya töretlen. Nem szükséges új elméletek és magatartásformák kreálása – annál inkább az ősi tudáshoz való hűség, az archetípusok, az ősminták ismerete, felfedezése. A feladat érteni és helyesen értelmezni a teremtés nagy pillanatait – melyek mellesleg hétköznapijaink részei. Meggyőződéses demonstrálás amellett, hogy „e földtekén nem csupán romlandó anyag vagyunk, por és hamu, hanem szellem is”. A konok következetesség a mentésre: a tradicionális ismeretek, a régi szokások felelevenítésére, életben tartására. A hagyomány szentségének tiszteletére tanítás, az életben való bizodalom bátorságára buzdítás, a kétkezi munka, a mesterség öröme és becsülete előtti tisztelgés. Az idők felemlegetése, amikor még működött „a világ rendje”. A hamvasi eszmény: a nyájas és derűs bölcsesség elérésének igénye. Idea és élet találkozási pontjainak felkutatása. És minduntalan az emlékeztetés, hogy minden mögött ott a teremtő emberi szellem.

Azért fölöttébb kíváncsatos az emlékezés zsilipkamrájának felhúzása, mert: „Ez az igazi férfibú az életben és irodalomban egyaránt – a felejtés.” Ebből a szent szándékból kifolyólag válik a *Városterkép* egy életforma elégiájává, egy irodalmilag-nyelvileg létező, visszavetítő eszményítés foglalatává, melyben a világ egész volt, és átlátható. Az ideál megvalósítójává, egy atmoszféra érzéktőjévé, ahol az élet kedvessége s az otthonosság kultúrája hat át mindent. Benne a múlt igazol, hitelesít, megemel, felmagasztal. Szerepeltetése egyszerűen legendás, nosztalgikus, megbocsátó s mindenek fölött békévé oldott. A múlt patinás nyelv is egyben. Archaizmusokkal, latin kifejezésekkel, könnyed, elegáns fordulatokkal élő, kivesző szavak és jelentések mentésével bíbelődő stílus, választékos szépirodalmi nyelv, amely éppúgy képes magától értetődő közérthetőségében kifejezni az intimitás belső köreit, mint a régiség szakmai ismereteit; a létezés szenzuális konkrétságát, ízlelhetőségét, tapinthatóságát vagy a sors ihletnélküli gorombaságát békés egyetértésbe hozza a végső absztrakciókkal. Ékesszólás és mértéktartás. Ahogyan szépen fogalmazva van: „a szépség élvezése sokszor együtt jár a mulandóság fájdalmas impresszióival”.

A könyv témáiban a kandi kíváncsiság számára semmi „nagyszabású”, a túlingereit idegrendszerük érdeklődésére számot tartó „izgalmak” nincsenek. A mindennapos élet ismereteiről, a dolgos hétköznapiok hasznos – a technológia uralma előtti időkben: nélkülözhetetlen – tudásáról, receptekről, háztartási praktikákról, megörögzült eljárásokról, szokásokról, a létezés csínjáról-bínjáról. Mindez művelődéstörténeti barangolásokba ágyazva, melynek mozgatója a személyes érintettség, érdekelt-ség és érdeklődés. Miből merít a szerző? Városkrónikákból, cégjegyzékekből, történeti munkákból, térképeket, geográfiai munkákat tanulmányoz, helynévlexikonban merül el, anyakönyveket, annaleseket keres ki levéltárakból, szakácskönyvekbe,

kárjegyzékekbe lapoz bele. Közlebbi kapcsolatot ápol Ecsedy Gábor 1832-es legelső Gyula-történetével, ismeretes előtte Evlija Cselebi török utazó beszámolója. Forrásai között találjuk Vályi András 1799-es *Magyar Országának Leírását* éppúgy, mint Fényes Elek 1851-es geográfiai szótárát vagy Apáczai Csere János 1653-as enciklopédiáját, illetve Raff György természethistóriáját, de még Katona János parasztember 1951-es feljegyzéseit is – Kőszeghy Pál 1695-ös eposzáról a lakodalmi asztalról és az 1826-os *Nemzeti szakácskönyvről* már nem is beszélve... Ambrus Lajos tehát kutató író, aki nemcsak az emlékezés lírájának, a ditirambuszok és magasztalások furorjának enged, hanem a köszönő viszonytól behatóbb nexusban van a tényekkel is. Reáliákból, dokumentált esetekből, történeti leírásokból, szakmunkákból, az orális hagyományból, anekdotikus esetekből állnak össze a kisesszék – ahogyan szerzőjük aposztrofálja őket: glosszák, beszélők – sora város- és családtörténeté. Gyula, a szülőváros – egy mezővárosi „oppidum” – és az író familiáris „mozzanataiból”, családi legendáriumból az Ambrusok impresszionista históriájává.

A város emlékezetének kiemelkedő eseménye a vár 1566-os török ostroma, Kerecsényi várkapitány máig vitára ingerlő várfeladása, a várvédők szőszegő lemeszárlása. Fennmaradt az 1735-ös Szegedinác Péro-féle városdúlás gyászos kázusa. Az 1801-es nagy tűzvész után újra kellett építeni a települést. 1849-ben magyarok, osztrákok, oroszok masíroztak keresztül a tájon – utóbbiak vértanúkat kísérték Aradra. Megelevenedik a II. világháborús front pusztítása. Kontúrjaiban megjelennek „a gyermekkori emlékek töredékes díszeleiből összeálló kisvárosi polgárvilág mementói”: az ötvenes évek „porba ájult” települése, a hatvanas évek konszolidálódó, romos polgári hagyományaiba már csak félkézzel kapaszkodó lakossága. Villanásokban életre kell a régi iskola, a mozi hangulata, házak és utcák története. Bepillantást nyer az olvasó az alföldi ta-

nyavilág életébe. Elkalauzol kap a környék vizjárta, lápos, mocsaras, folyók szabdalta vidékén. Az író a genius locit próbálja megragadni, minek következményeként Gyula jellegzetes magyar városként kap méltatást, amelynek ugyanakkor határozott és vonzó egyéni karaktere meg kellemes hangulata van. Eme hangulathoz elidegeníthetetlenül hozzátartoznak a hely jellegzetes alakjai. Csemegézve a kínálatból: Anka Majcsa, a magyar cowboy – megidézése által fogalmat kaphatunk a régi, békebeli hatalmas gyulai marhavásárokról –; Stréberl András, egy evangélikus német Bazinból, aki a híres gyulai kolbász – egy ízletes „mitológia” – megteremtője volt; Mogyoróssy János, a város történetírója, aki meggyőződéssel hitte, hogy Attila fejedelmi palotája náluk állott; Dobos István, a véres kezű Szamuely (fegyverrel kényszerített) pilótája, a magyar avisztika úttörője; Szikes fagyaltos, a hamisítatlan kézműves hagyomány hordozója – egyéb érdemeivel megszolgált „jutalma”: 1956 után elvitték egy évre Kistarcsára –; Génó bácsi, a kiérdemesült tábornok: „lelkében leginkább valami titokzatos messzi időket favorizál”; Simonyi Imre, az örök kritikus, nonkomformista költő; Portörő Jani bácsi, aki testvérével az utolsó régi halászbombázó volt a Kettős-Körösön; József Dezső rajztanár és festőművész, kinek javára íródik, hogy „időtlen és kibillenthetetlen patriarchális nyájasság lengte körül”. S nem hiányozhatnak a legendás történetek sem, így a várszínházi tévés közvetítés címmel sugárzott hangos békakuruttyolás vagy a filmet elviselni képtelen tanácselnök hangos ágálása a moziban.

A familiáról ejtve szót: a kiindulópont, az origó a klinkertéglás, „fejedelmi, gombos sipkájú, hattyúnyakú ereszcatornás” polgárház, illetve a Kálvin utca, „ahol laktunk”. Hagyományos lakossága a gazdák, „az alföldi paraszt-polgár reprezentánsai” voltak. Ambrus nagypapa 1920-ban települt Gyulára. (Figyelem helyi művelt nagyközönség: centenáriuma van most éppen ennek!) Az Ambrusok kálvinista, 48-as

érelmű magyarok. A családtörténet száslai mindazonáltal a 17. századig vezetnek vissza. Az apai ág eredetfaluja a Mátyusföldi Zsigárd, német eredetűek. Ludwig Károly dédapja, evangélikus család sarja, már Bazinban egzisztált, lányát, az író „öreganyját” 1920-ban telepítették ki a győzelmes új államalakulathoz, Csehszlovákiából. Könyvlapra való Szász öregapa Przemysl várában való katonáskodása az I. világháborúban, majd hat év hadifogsága. Hasonlóan irodalmi hőssé válik Kornél nagybácsi, kinek sorsához hozzátartozott a malenkij robot. „Atyánk” puritán és szigorú ember volt – avat be az intimítások világába a memoárját közlő fiú –, megvesztegethetetlen, kötelességtudó, őskonzervatív. Bensőséges sorokat kap „szülőanyánk”, kinek nevéhez fűződik a csak ünnepélyes áhítattal felidézhető gasztronómiai alkotás, az „ételek királya”: a tyúklevés. (Mivel a kritikaírónak hasonló élményei vannak saját édesanyjával kapcsolatban, nem állhatja meg, hogy megkérdezze: miért hímnemű ez az étel? A tyúkhöz a királynői rang illik! A király? Mondjuk, a töltöttkáposzta.) Ennek magasabb rendű értelme ugyanakkor, hogy „a tyúklevés nagy titkai nála is a lélekben állnak össze naggyá”. A gyerek és fiatalkor emlékei, az egyetlen iskolai testi fenyegető kisértő momentuma, a tinédzserkori beatzenekari tagság a Zörgő Csontokban, egy-két „pofonokban kulmináló kalamajka”, segédmunka a szennyvíztelen (tárgyasabban: szarlapátolás), a kishíján úton történt fiatalkori autóbaleset; az öcs, András fatális balesete; Atyus, Kálmán bácsi, Juliska néni, Petróczyk Pisti szép emlékezete – mind-mind megtalálható a keményen kopogó táblákba kötött kötet lapjain.

S még mi minden, ami a történelmi és kulturális kalandozásokat illeti! Vértessy békésszentandrásai bíró esete az osztrákporosz háborúban – példázata: „a magyar katonai virtus rejtélyesen fel-felbukkanó génusza” –; felmagaslik az emberek nemzetégyesülését szorgalmazó Berzsenyi

Dániel alakja; regényes anekdota Alexander Dumas 1865-ös Pesti látogatásáról – egyébiránt el volt ragadtatva, s örökösen hagyta a magyar módra készült bárány receptúráját –; számos gasztronómiai be- és kitekintés; a teknősbéka (!) elkészítésének módszertana; ismeretek a sonkakészítés nagy tudományáról; bevezetés a konyafülű disznók hajdani dicsőségébe; részletek a kappanózás nagy rejtélyéből; a batul alma elnevezésének etimológiai tisztázása; találkozás Kecskeméthy Auréllal, az utolsó irodalmi gourmet-val; időzés Tömörkény István szövegmutatványainál; tisztelgés a legnagyobb magyar pomológ, Bereczki Máté előtt; a juhcsapata élén feltűnik Somogyi Győző festőművész, sat. (Stílszerűen.)

A *Várostérkép* alkalmi és tematikus írásai a szerkesztés fortélyja folytán keretbe foglalják a visszatekintéseket. A „beszélyek” sora a gyermekkori eltévedés szimbolikájától a révbe érkezésig (a szerző immár hetvenéves), a teremtés rendjében, Isten akaratában való megnyugvásig ível.

„A tér birtoklása” és a „világ-megtapasztalás titokzatosságának fájdalma és öröme” bölcsességbe fordul. Sokat elárul az író értékfelfogásáról és alázatáról, hogy az „epilógust” Kertész Gábor, egy nagyszalontai gazdaember naplóbejegyzéseiből emeli át. Értelmet kap általa a szenvedés és az áldozat. A végső üzenet a jókívánság és a békesség óhajtása. A kitartás, a szorgalom, az elpusztíthatatlanság, a nagycsaládi gondoskodás, polgári elvek, keresztény erkölcs, az időtlen szolidaritás szembeállítása a felejtés, a szétszóródás és szétesés sötét metaforikájával. Jelképessé váló alakok, mint a székely ácsok középpontba emelése, akiknél: „Minden megvolt: szellem és lélek, kedély és ihletett munka.” Ambrus Lajos számára a „létezés eredeti megértése” az egyértelműséget jelenti: „Nincs egyéb út [...] mint visszatérés saját aranykorunkhoz.” Azt hiszem, azt akarja mondani, hogy töltsük be a létezés lehetőségét a magunk legnemesebb emberségével.

Az élet végsősoron belátás kérdése.

Papp Endre